

Holodomor Tartışmaları Çerçevesinde Vasili Grossman Nesrinde Yamyamlık Olgusu

DOÇ. DR. DUYGU ÖZAKIN*

Öz

Batı dillerine *Holodomor* olarak geçen *Golodomor*, “toplu ölüm” ya da “salgın” anlamlarında kullanılan Ön-Slavca kökenli *mor* ve “açlık” kavramını ifade eden *golod* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşturulan bir terimdir. Terime, 1932-1933 yıllarında Ukrayna kıtlığında yaşanan kitlesel ölümleri tanımlamak için başvurulmaktadır. Sovyetler Birliği’nde 1921-1922, 1932-1933 ve 1946-1947 yıllarında olmak üzere üç büyük kıtlık dalgası meydana gelmiştir. Ancak Ukrayna kıtlığının, suni yollarla ve soykırım amacıyla gerçekleştirildiği ileri sürülmüştür. Kıtlık yıllarında besin zehirlenmeleri, salgın hastalıklar, zihinsel bozukluklar ve intiharların yanı sıra açlıktan delirme ve yamyamlık vakaları da kayda geçirilmiştir. Bu süreci yansıtan edebî eserler ise tanıklığa dayalı anlatılar olmaları sebebiyle tarihçiler tarafından sıklıkla atıf yapılan belgelere dönüşmüştür. Bu çalışmada Ukrayna asıllı Sovyet dönemi yazarı, gazeteci ve savaş muhabiri Vasili Grossman’ın *Her Şey Geçip Gider (Vsyo teçyot)* ve *Yaşam ve Yazgı (Jizn i sudba)* adlı eserlerinde yamyamlık olgusunu, sosyo-tarihsel bir perspektifle tartışmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk kez Ukrayna diasporasında kullanılan Holodomor kavramının söylemsel inşa süreci incelenmiş ve Grossman nesrinde yamyamlık vakaları, etik boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Çalışma neticesinde, yazar tarafından etik sınırların ötesinde bir eylem olarak tanımlanan yamyamlık suçunda esas failin, suçu işleyenin kendisi değil onu bu suça sürükleyen siyasal otorite olarak görüldüğü ortaya konulmuştur.

Anahtar sözcükler: Vasili Grossman, Holodomor, suni kıtlık, soykırım, yamyamlık

The Phenomenon of Cannibalism in Vasily Grossman’s Prose
Within the Framework of Holodomor Controversies

Abstract

Golodomor, known in Western languages as Holodomor, is a term that comes from Proto-Slavic *mor*, which expresses “mass death” or “epidemic”, and *golod*, which means “hunger”. The term is used to describe the mass deaths during the Ukrainian famine of 1932-1933. There have been three major waves of famine in the history of the Soviet Union, in 1921-1922, 1932-1933, and 1946-1947. However, it has been claimed that the Ukrainian famine was man-made and genocidal. During the famine years, cases of food poisoning, epidemics, mental disorders, and suicides, as well as cases of starvation-induced insanity and cannibalism, were recorded. The literary works reflecting these years have become documents frequently cited by historians due to their testimonial narratives. This

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, duyguozakin@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0927-1926.

Gönderilme Tarihi: 1 Ocak 2025

Kabul Tarihi: 1 Mart 2025

study aims to discuss the phenomenon of cannibalism in Ukrainian-born Soviet writer, journalist, and war correspondent Vasily Grossman's *Everything Flows* (*Vse techet*) and *Life and Fate* (*Zhizn i sudba*) through a socio-historical perspective. For this purpose, the discursive construction process of the term Holodomor, which was first used by the Ukrainian diaspora, was examined and the cases of cannibalism in Grossman's prose were evaluated in terms of ethical dimensions. As a result of the study, it is revealed that the main perpetrator of cannibalism as an act beyond ethical boundaries is seen by the author not as the offender himself, but as the political authority that leads him into this crime.

Keywords: Vasily Grossman, Holodomor, man-made famine, genocide, cannibalism

GİRİŞ

Türdeş canlıların birbirlerinin etiyle beslenmesini ifade eden yamyamlık, Avrupa-merkezci tarih kurgusunda, uygarlığın alt basamaklarında konumlandırılan ilkel halklar arasında yaygın görülen bir eylem olarak yansıtılır. Yamyamlık anlatıları, moderniteye zemin hazırlayan tarihî dönüm noktalarından birini teşkil eden coğrafi keşiflerin akabinde Avrupa ülkelerinde dolaşıma girer ve Aydınlanma düşüncesiyle beraber kabile toplumlarına özgü etik bir problem olarak tartışılmaya başlanır. Cenevizli kâşif Kristof Kolomb'un 1492 yılında Amerika kıtasına ayak basması, yamyamlığa ilişkin erken dönem kanaatleri, Batı dışı toplumlar ve onların geleneksel yaşam tarzları aleyhine şekillendirir.

Kolomb'un seyir defterleri, Batı'nın kültürel üstünlüğünü vurgulamak adına ihtiyaç duyduğu gelişmemiş, ilkel ve vahşi öteki stereotipine uygun yerli imgeleri etrafında ve gelecekte yürütülecek kolonizasyon faaliyetlerine anlamlı gerekçeler sunması maksadıyla kaleme alınır. Seyir defterlerinin sırasıyla 4 Kasım ve 23 Kasım 1492 tarihli kayıtlarında, Kolomb öncesi Amerika yerlilerinin, başka bir deyişle keşfedilen toprakların asıl sahiplerinin, "Batılı beyaz adama" benzemediği şu sözlerle vurgulanır: "Ayrıca [amiral], çok uzaklarda tek gözlü ve köpek burunlu yamyamların yaşadığını ve düşmanı yakaladıklarında kafasını kesip kanını içtiklerini de duymuş" (Columbus, 1893, s. 68). Kayıtlarda, yerlilerin tepegöz gibi efsanevi yaratıklara benzetilerek korku uyandırıcı bir üslupla betimlendiği ifadelerle de yer verilir: "Bu kara parçasının çok büyük olduğunu, burada alnında tek gözü bulunan insanların yaşadığını, ötekilerinse yamyam olduğunu ve onlardan çok korktuklarını söylediler" (Columbus, 1893, s. 83).

Batı tarih yazımında "ötekilerin" uygarlık dışı kaldıklarına gönderme yapan kavramlardan biri hâline gelen kanibalizmin, Kolomb'un çağında, kâşifin karşılaştığı kabileler arasında sosyal bir damga olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kolomb, Bahamalara ilk ayak bastığında yerli Karayip Kızılderililerinin tüm erkek savaş esirlerini yediğini öğrenir. Bu yerlilere, sonradan *canibales* olarak telaffuz edilecek olan *caribales* adı verilir. Canibal etnoniminden hareketle yamyamlık ya da insan eti yeme geleneği, *cannibalism/kanibalizm* terimiyle ifade edilerek dünya dillerine geçer (Askenasy, 1994, s. 13).

Bilindiği gibi Aydınlanma Çağı'nda, rasyonel düşüncenin kılavuzluğunda ilerlemek bir norm hâline getirilir ancak devrin akılcılık vaadinin aksine yamyamlık olgusu, bilimsel bilgi ile söylencenin sınırlarının bulanıklaştığı bir zeminde, popüler bir temaya dönüştürülür. Erken modern dönem Avrupası'nda, şişe geçirilip ateşte çevrilen ve uzuvları kazanlarda kaynatılan seyyahların yer aldığı görsel kompozisyonlar giderek yaygınlaşır (Schreffler, 2005; Kilroy-Ewbank, 2019; Gültekin, 2015). Sömürgeci görsel kültürün etkisiyle yamyamlık, Afrika ve Yeni Dünya yerlileri ile bağdaştırılan barbarca bir âdet olarak tanıtılır.

Bogdanov (2001, s. 243), yamyamlığı topluma ve tanrılara karşıt bir gerçekliğin simgesi olarak betimleyen antik yazarların, kendi kültürlerinin yabancı kültürlere üstünlüğünü vurgulamak adına yamyamlık kavramına başvurduklarına dikkat çeker. Gültekin (2015, s. 2) ise Batılı kâşiflerin bilhassa Okyanusya kültürlerinde karşılaştıkları insan yeme manzaralarını, Orta Çağ Avrupası'nın fantastik öteki imgeleriyle bütünleştirdiklerini ve yamyamlık üzerine kurgusal bir yazının önünü açtıklarını ifade eder. Öte yandan, bu kültürlerde ölen ataların ve dinsel-büyüsel güçlere sahip olduğuna inanılan şef, büyücü, hekim ya da şamanlara ait bedenlerin, ölümlerinden sonra kült törenlerle yenilebilmesinin olağan karşılandığına vurgu yapar. Bu eylemler, yamyamlığın türlerinden biri olan ritüel yamyamlığı tanımlar.

Dünya üzerinde kimi topluluklar, yamyamlık eylemini, geleneklere bir tür saygı duruşu olarak hâlâ uygulamaktadır. Araştırmacılar, Yeni Gine'de yaşayan Asmat ve Amazon ormanlarında yaşayan Wari kabilelerini çağdaş yamyam topluluklara örnek göstermektedir. Ancak bu kabilelerde yamyamlık, vahşi değil saygın bir eylem biçimi ve bir tür geleneksel vazife olarak tezahür eder. Sözgelimi, ölen akrabalarını yiyen Wari kabilesinde, ölen kişinin soğuk toprakta yalnız kalacağına ve korkacağına, dolayısıyla merhumun bedeninin sevdikleri tarafından yenmesinin daha doğru olduğuna inanılır (Homyakova, 2017, s. 77).

Yamyamlık olgusu, bugün kültürel görelilik çerçevesinde incelenen ritüel yamyamlık ve bir tür hastalık ya da sapkınlık kabul edilen patolojik yamyamlık vakalarıyla sınırlı değildir. İnsanlar, tarih boyunca savaş, kuşatma, kaza ve kıtlık gibi olağanüstü durumlarda, hayatta kalabilmek amacıyla kendi türlerinden canlıların etyle beslenmeye zorunlu bir eğilim göstermişlerdir. Söz konusu içgüdüsel eğilimin kaçınılmazlığı, felaketler neticesinde hayatta kalanların, çoktan ölmüş olanların cesetlerini tüketmesini ifade eden *hayatta kalmak amacıyla yamyamlık (survival cannibalism)* kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Polat'ın (2020, s. 3) aktardığına göre *hayatta kalma yamyamlığı*, insan etini ya da uzuvlarını kıtlık, zorunluluk, acil durum, gemi enkazı, kuşatma ya da savaş gibi olumsuz ve stresli koşullarda, hayatta kalan son kişi olarak yemeyi tanımlamaktadır.

Vasili Grossman

Rus araştırmacı Homyakova'ya göre, günümüzde insan etiyle beslenen başka insanların varlığına inanmak hayli zor olduğundan,¹ yamyamlığın cezasının kanunla öngörülmediği yönünde bir görüş hâkimdir. Öte yandan araştırmacı, yamyamlığın toplum açısından en az üç büyük tehlike taşıdığına dikkat çeker: Yamyamlık, ahlaki ilkeleri baltalar, türdeşinin etini yemek yamyamın sağlığına zararlıdır ve bu deneyim onu tekrar insan eti tatmaya kışkırtarak suç işlemeye iter zira böyle bir “gıdayı” yasal olarak elde etmek imkânsızdır. Bu bağlamda yamyamlık suçunun cezasız kalmaması gerektiğini vurgulayan araştırmacı, Rusya Federasyonu Ceza Kanunu'nun dokuzuncu bölümünün “kamu güvenliği ve kamu düzenine karşı suçlar” maddesine bu konuda bir ilave yapılmasını önermektedir. Öte yandan, insan bedeninden başka yiyecek bulunamadığı koşullarda ve hayatını kurtarma zorunluluğu dolayısıyla işlenen yamyamlık suçlarının ise istisnai durumlar oluşturduğuna ayrıca dikkat çekmektedir (Homyakova, 2017, s. 79).

Kuşkusuz yamyamlığın hayati zorunluluk ya da çaresizlik neticesinde eyleme dökülmesine ilişkin çözümleyici tez, onun ahlaki bir sorun olduğu gerçeğini değiştirmemiş, bazı ülkelerde yamyamlık, savaş suçları arasında sayılmıştır.² Ancak kendi türünü zorunlu olarak yeme eylemine, başka bir deyişle, insanlık dışı koşulların oluşumuna zemin hazırlayan siyasal otoritenin mi; yoksa eylemi bizzat gerçekleştirenin mi bu suçun esas faili olduğu tartışmalıdır. Bu sebeple yamyamlık olgusu, savaş suçları komisyonlarında ve tarih kitaplarında kendine yer bulmakla kalmamış, kıtlık dönemlerini konu edinen edebî anlatılarda da toplumsal ve etik yönlerden sorgulanmıştır.

Bu çalışmada, Sovyet dönemi Rus edebiyatında belgesel nitelik taşıyan yapıtlarıyla önemli bir yer edinen savaş muhabiri ve yazar Vasili Grossman'ın *Her Şey Geçip Gider (Vsyo teçyot)* ve *Yaşam ve Yazgı (Jizn i sudba)* adlı eserlerinde işlediği kıtlık, açlık ve hayatta kalmak amacıyla gerçekleştirilen yamyamlık temaları, sosyo-tarihsel bir bakış açısıyla ele alınacaktır. İlk bölümde Sovyetler Birliği'nde yaşanan kıtlıklar arasında 1932-1933 büyük Ukrayna kıtlığına yol açan etmenler ortaya konulacak, ikinci bölümde bir soykırım suçu olarak Holodomor kavramının ortaya çıkışı ele alınacak ve son bölümde Grossman'ın seçilmiş eserlerinde, büyük kıtlık yıllarının tarihî bir gerçeği olarak yamyamlık teması incelenecektir.

1. SSCB'DE YAŞANAN BAŞLICA KITLIKLER VE 1932-1933 UKRAYNA KITLIĞI

Sovyetler Birliği'nin geniş topraklarında 1920'li ve 30'lu yılların başları ile 40'lı yılların ortalarında olmak üzere üç büyük kıtlık yaşanmıştır. Söz konusu üç kitlesel açlık döneminin

¹ Yaygın çağdaş paradigmda insan eti yemek ancak mitik bir eylem olarak algılanır. Bu nedenle, kolayca gerçekdışı alanın mizahi bir unsuruna dönüştürülür. Ülkemizde 2024 yılında yayımlanan yerli bir şekerleme üreticisinin reklam filminde, Afrika gezisine çıkan iki Türk, bir yamyam kabilesinin eline düşer ve onların akşam yemeği olmaktan son anda, firmaya ait bir ürünü kabile reisine tattırarak kurtulur [https://www.youtube.com/watch?v=Ey1uYbM-SuM]. Ülkemiz seyircisi tarafından başarılı ve eğlendirici bulunan reklam filmi, siyah izleyicilerce ırkçı bir perspektif benimsemekle suçlanmıştır. Eleştirilerle beraber reklamcı yaklaşımlarının, yamyamlığın sadece bir efsane olabileceğine dair düşünceden kaynaklandığı bununla birlikte filmin, “beyaz olmayanların” yamyam kabilelerden geldiklerine ilişkin kalıp yargıları yeniden ürettiği ortaya çıkmaktadır.

² Yamyamlığı bir savaş suçu olarak tanımlayan ilk ülkelerden biri Avustralya olur. 1942 yılı sonlarında Papua Yeni Gine'nin başkenti Port Moresby sınırlarında Avustralyalı askerler, silah arkadaşlarının kısa bir süre önce yenilmiş cansız bedenleriyle karşılaşır. Olayın ardından yürütülen soruşturmalarda ortaya konulan ve 1944 yılında hükümete sunulan bulgular, yamyamlığın Avustralya Savaş Suçları Kanunu'na ayrı bir suç olarak dâhil edilmesiyle sonuçlanır (Fitzpatrick, 2016, s. 291-292).

başlangıç ve bitiş yılları, tarih kaynaklarında farklılıklar göstermektedir. Zira kimi araştırmacılar, mahsul veriminin azalmaya başladığı ve iklim şartlarının elverişsiz bir seyir izlediği dönemleri de kıtlık yıllarına dâhil etmektedir. Ancak genel hatlarıyla Sovyet dönemi kıtlıklarının 1921-1922, 1932-1933 ve 1946-1947 yıllarında, üç dalga hâlinde yaşandığı kabul edilmektedir.

Üç büyük kıtlık zincirinden ilkinin, iklim şartlarının yanı sıra henüz SSCB kurulmadan başlayan siyasi hareketlenmenin görünür hâle gelmesiyle ortaya çıktığı söylenebilir. İmparatorluk devrinin sonlarından itibaren Rusya, tarih sahnesinde ayakta kalabilmek adına çetin bir mücadele verir ve bu süreç ülkenin ekonomik ve sosyal düzeninde bozulmalara yol açar. 1905 Rus-Japon Savaşı ise beklenenden uzun sürer ve hezimetle sonuçlanır. Bu yenilgiyle birlikte halk arasında vatanın müdafaası söz konusu olmadığı müddetçe, salt emperyalist emelleri yerine getirme yolunda kan dökülmesine yönelik itirazlar yükselmeye başlar. Çarlık yönetiminin grev hakkını kullanan sivil halka ateş açmasıyla alevlenen 1905 İhtilali ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, 20. yüzyılın ilk çeyreğini Rus halkı açısından karmaşık bir atmosferle kuşatır. Çok geçmeden hükümetin düşürülmesi ve Bolşeviklerin iktidara geçişiyle neticelenen 1917 Ekim Devrimi'nin etkileri, 1918-1922 yılları arasında süren İç Savaş dolayısıyla derinleşerek ekonomik düzeni, toplumsal yapıyı ve devlet otoritesini hayli zayıflatır. Bu dönemde yeni ekonomik planla kalkındırılmaya çalışılan Sovyet ekonomisi, liderlerin kâğıt üzerindeki tasarıları ile tarım sektörünün gerçek işleyişi arasındaki uyumsuzluğun gözle görünür olumsuz sonuçlar doğurması ve halkın tüm tabakaları tarafından protesto edilmesi ile sonuçlanır.

1920'lerin başında, söz konusu kaotik ortamda, Sovyet döneminin ilk kitlesel açlığına şahitlik edilir. Rus İç Savaşı esnasında çok sayıda köylü ve tarım işçisinin yaşamını yitirmesi, yüzyılların tecrübesiyle yürütülegelen ekonomik işleyişin aksamasına sebebiyet verir. Ağırlıklı olarak Volga ve Ural bölgelerini etkileyen açlık, salgın hastalıkları da beraberinde getirerek milyonlarca vatandaşın ölümüyle sonuçlanır. Kıtlığın başlıca nedenleri arasında, *prodrazvyorstka* olarak adlandırılan *tahıl fazlasına el koyma* politikası rol oynar. Bu politika uyarınca, tahıl sektörünün merkeze bağımlı kılındığı bir tür tahıl tekeli oluşturmak ve bu yolla çiftçinin elindeki fazla mahsulü devlet hesabına geçirmek hedeflenir. Araştırmacılar, gıda sorununun genellikle Marksist ideolojinin etkisi, toplumsal çatışmanın şiddetlenmesi ve devlet şiddetine karşı yükselen köylü şiddeti çerçevesinde ele alındığına; öte yandan Sovyetler Birliği'nde gıda krizi meselesinin, köylü emeğiyle elde edilen ürünlere el konulmasına yönelik Bolşevik politikaların ötesinde çok daha kapsamlı ve karmaşık bir konu olduğuna dikkat çekerler (Abdrahmanov ve Tseluyko, 2022, s. 13). Ancak köylünün elindeki son tahıl tanesine ve tohumu varıncaya dek zorla el konulmasının, çiftçiler arasında haklı tepkilere yol açmış olduğu göz ardı edilemez.

1921-1922 kıtlığını ortaya çıkaran etmenler, Sovyet siyasi otoritelerince savaş koşullarına ve serbest piyasa ekonomisinin olumsuz sonuçlarına bağlanır. Böylelikle yeni sistemin kabul ettirilmesi adına geçerli sebepler, yıkıcı bir kıtlık tecrübesi yaşayan halka ilan edilir. Birinci Dünya Savaşı, Ekim Devrimi, Rus İç Savaşı ve yeni ekonomik politikaların bir araya gelmesiyle oluşan olumsuz koşullar dolayısıyla kıtlık dalgası esnasında ilk yamyamlık vakaları kayda geçirilir ve fotoğraflanarak belgelenir. Açlıktan feryat eden çocuklarının sesini duymaya dayanamayan aileler onları ormanın derinliklerine bırakırlar, kedi ve köpekleri yemeye başlarlar. En nihayetinde toplu yamyamlık ve

ceset yeme vakaları ortaya çıkar (İbragimov, 2018, s. 38-39). Ancak ilk kıtlık döneminde liderlerin ve iktidara yakın isimlerin uluslararası yardım çağrıları yaparak vatandaşa gıda tedarik etme çabaları ve uluslararası örgütlerin yardım faaliyetlerine izin vermeleri, bu kıtlığı 1930'larda yaşanacak olan faciadan ayıran en önemli faktördür.

Üç büyük Sovyet kıtlığının ikincisi olan Ukrayna kıtlığı, genel hatlarıyla 1930-1933 yıllarında Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerinde yaşanan geniş çaplı kıtlığın bir parçası kabul edilir. Bu süreçte Ukrayna tarım arazilerinin yanı sıra Kazakistan, İdil-Ural bölgesi, Sibirya'nın bazı kesimleri, Volga ve Kafkas toprakları ve halkı da zarar görür. 1932-1933 Ukrayna kıtlığına yol açan etkenlerin başında, tarımda kolektifleştirme politikaları, bu amaçla başlatılan *kulakların*³ *tasfiyesi* (*raskulaçivaniye*) ve Stalin'in Ukrayna milliyetçiliğinin yükselişe geçerek tüm Sovyetlere yayılmasından duyduğu endişe gösterilmektedir (Conquest, 1986; Gürhan, 2017; Teğin, 2022).

Ekim Devrimi'nin ardından 1918-1921 yılları arasında yaşanan İç Savaş'ın getirdiği zorunluluklar sonucunda *savaş komünizmi* (*voyennyy kommunizm*) adı verilen ekonomi politikaları uygulanmaya başlar. Bu politikaların amacı, savaş koşullarından etkilenen şehirlere gıda desteği, Kızıl Ordu'ya ise silah sağlamaktır. Ancak yürütülen politikalar tarım ürünlerinin zorla alınımı gerektirdiğinden tepkiyle karşılaşır ve öngörülen sonuçları vermez. Bu dönemde, Sovyet topraklarının tarıma elverişli yapısı dikkate alınarak ülkenin geniş topraklarında üretim yapma ve bu geliri sanayiye aktarma düşüncesi ağır basar. Ayrıca SSCB'nin kurucu ülkelerinden Ukrayna'nın Stalin yönetiminin ekonomi politikalarına karşı mücadele eden cumhuriyetlerden biri olması sebebiyle, köylüler devamlı baskı altında tutulur. Nitekim Ukraynalıların tarımsal açıdan verimli topraklara sahip olduğu, zengin çiftçilerinin bulunduğu ve millî şuurlarının güçlü olduğu dikkate alındığında, Stalin'in hedefine yerleşmeleri kaçınılmaz hâle gelir (Aydınğün ve Kuzkunkaya, 2020, s. 128-130).

Devletin köylünün elindeki mahsule el koyma politikasının temelinde, 1920'li yıllarda orduyu besleme, 1930'lu yıllarda ise uluslararası arenada güç elde etmenin sembollerinden birine dönüşen ağır sanayiye "besleme" hedefi yatar. Ancak tahılın köylerden alınıp giderek büyümekte olan, askerî ve ekonomik gelişmenin kalbi sayılan kentlere doğru ölçsüz miktarlarda aktarımı kitlesel bir felakete neden olur. Ayrıca bu süreçte toprağı işleyen, tahılı eken ve ekini biçenlerin temel gereksinimleri bütünüyle göz ardı edilir, çiftçinin elindeki tüm ürünü devlete devretmesi gibi gerçekçi olmayan taleplerde bulunulur. SSCB tarihinde *gıda diktatörlüğü politikası* (*politika prodovolstvennoy diktaturı*) olarak adlandırılan bu işleyiş, köylüler arasında huzursuzluğa yol açarak halk isyanlarının başlamasına neden olur (Nikulin, 2022, s. 103-104).

1921-1922 yılları arasında kıtlıkla sonuçlanan tahıl yetersizliği, daha ziyade iklim koşullarının elverişsizliğinden kaynaklanırken; 1932-1933 yıllarında yaşanan kıtlığın temelinde tarımda kolektifleştirme politikalarının mevcut iklim ve verimlilik koşullarıyla örtüşmemesi yatar. SSCB'de yaşanan son büyük açlık dalgası olan 1946-1947 kıtlığı ise İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı zorlayıcı ekonomik koşulların, tarım düzeninde meydana gelen aksaklıkların ve 1946 kuraklığının doğal bir

³ Rusçada toprak sahibi, varlıklı köylülere verilen isim. Ekim Devrimi sonrasında anti-Sovyet unsur olarak damgalanmışlardır ve "kulak"ların 1929-1932 yılları arasında idam, sürgün ve mallarına el koyma yoluyla gerçekleşen tasfiyesi ile birlikte tarımsal işleyişte büyük kıtlığa yol açan bozulmalar meydana gelmiştir.

neticesi olarak değerlendirilir. Söz konusu üç büyük kıtlık arasında, üzerine en ateşli tartışmalar yürütülen açlık dalgası, suni yollarla ve kasıtlı gerçekleştirildiği iddialarıyla beraber 1932-1933 kıtlık felaketi olagelmıştır.

2. BİR SOYKIRIM SUÇU OLARAK HOLODOMOR KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Batı dillerinde *Holodomor* olarak yer edinen *Golodomor* terimi, “toplu ölüm” ve “salgın” anlamlarında kullanılan Ön-Slavca kökenli *mor* ve “açlık” kavramını ifade eden *golod* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşur. Bu birleşik kelime, nesnel anlamıyla açlık kaynaklı kitlesel ölümlere işaret eder. Bununla birlikte sözcüğe, sosyo-politik bakımdan belirli bir tarihsel ağırlık yüklenir; dolayısıyla Holodomor, genel açlıktan ziyade, 1932-1933 yıllarında Ukrayna topraklarında suni kıtlık yoluyla yaşatılan kitlesel ölümleri, alt metninde kınayıcı bir dille aktarır. Holodomor kavramı, aynı zamanda bir terim olarak kullanılır. Buna göre Holodomor, belirli bir tarihsel olayı; Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde 1932-1933 yılları arasında yaşanan kıtlığı tanımlayan ve yorumlayan “stereotipik düşünceler” ve “kanonik söylemsel faaliyetler” bütünüdür (Kasyanov, 2013, s. 277).

Holodomor, ilk kez ABD’de yaşayan Ukrayna diasporası tarafından kullanılan bir terimdir. 1932-1933 yıllarında Ukrayna topraklarında yaşanan kıtlık, 20. yüzyılın ortalarında, ABD ile SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaş’ın yol açtığı gerilim hattında yeniden gündeme taşınarak özel bir terminolojiyle anılmaya başlanır. Kıtlık kurbanlarını anmak, anti-Sovyet faaliyetlerin bir parçası sayıldığından, Holodomor söylemi ancak yurt dışında inşa edilebilir. Öte yandan Rus araştırmacılar, SSCB’nin dağılmasının ardından Ukrayna’nın millî kimliğini yeniden inşa etmek durumunda kaldığı süreçte, diaspora tarihçilerinin hazır kaynaklarından istifade edildiğine ve Holodomor sorununun “Ukrayna halkına yönelik kasıtlı soykırım” olarak formüle edilmesine yönelik etkin lobi faaliyeti yürütüldüğüne dikkat çekerler (Drokonova, 2017, s. 94).

1932-1933 kıtlığı, bilhassa 1980’lerde ve 1990’ların başlarında söylemsel bir kimlik kazanarak siyasi, toplumsal ve bilimsel düzlemde yeniden inşa edilir. Holodomor’un -Sovyetler Birliği’nin bir parçası olması sebebiyle- Ukrayna’da bile ancak 1980’lerin sonunda, büyük kıtlığı ifade edecek biçimde tartışmaya açıldığı dikkate alınırsa SSCB’de tabu konular arasında yer alan büyük kıtlığın, ilk olarak Rusya’yı rakip ya da düşman olarak gören Batı’nın dikkatini çekmesi şaşırtıcı değildir. ABD’de yaşayan Ukrayna diasporasının kolektif hafızayı canlandırma yönündeki haklı isteği Holodomor söyleminin hızla yayılmasına ayrıca katkıda bulunur. Rus araştırmacı Kasyanov, Batı’da bu söyleminin nasıl ortaya çıktığını ve diaspora arasında olduğu kadar akademik camiada da güç kazanabildiğini, şu sözlerle açıklar:

1981 yılında Ukrayna diasporası, SSCB’de Stalinizm tarihi üzerine “totaliter” tarih yazımı ruhuyla kaleme alınmış popüler ve çok ciltli eserlerin sahibi İngiliz yazar, yayıncı Richard Conquest’i devreye sokmayı başardı. Harvard Üniversitesi Ukrayna Araştırmaları Enstitüsü’nün himayesinde çalışan Conquest (J. Mace’in desteğiyle), daha sonra Holodomor’un dayandığı 1932-1933 Ukrayna kıtlığının “akademik temeli” hâline gelen büyük ölçekli bir çalışma olan *Hüzün Hasadı*’nı (1986) yazdı. Ukrayna kökenli olmayan önemli bir akademik figürün böyle bir projede yer alması, Ukrayna’da yaşanan 1932-1933

kıtlığının akademik olarak meşrulaştırılmasına önemli bir argüman olarak hizmet etmiş olmalıdır. (Kasyanov, 2013, s. 281)

Rus araştırmacıların 1932-1933 yılları arasında yaşanan kıtlık üzerine yazmaya başlaması, Sovyetler Birliği'nin giderek dağılmaya yaklaştığı 1980'lerin ikinci yarısını bulmuştur. Günümüzde ise 1930'ların en büyük trajedilerinden biri olarak Holodomor, gerek Rus gerekse Ukrayna kamuoyunda hâlâ geniş çaplı tartışmalara neden olmakta ve konu hakkında iki karşıt görüş bulunmaktadır. İlk bakış açısı, Holodomor kavramının, Ukrayna'nın SSCB'den ayrılmasını önlemek amacıyla Stalinist rejim tarafından gerçekleştirilen bir soykırım ve Ukrayna halkını hedef alan bir strateji olduğunu savunmaktadır. İkinci bakış açısını ise çoğunluğu Rus tarihçilerden oluşan aydınların Holodomor söylemine muhalif görüşleri oluşturmaktadır (Kondraşin, 2009, s. 117). Şüphesiz, söz konusu radikal görüşlerin yanı sıra, meseleye daha nesnel bir pencereden ve tarafların kaynaklarına eşit söz hakkı tanıyarak yaklaşan araştırmalardan da ayrıca söz etmek gerekir.

Ukraynalı ve Ukrayna yanlısı tarihçilerin argümanlarına göre Holodomor, önceden tasarlanmış olup kasıtlı bir eylemdir, kapsamlı bir soykırım planının parçasıdır. Bu görüşün taraftarlarına göre 1932-1933 büyük Ukrayna kıtlığı, Sovyet hükümetinin totaliter rejimi tarafından suni yöntemlerle meydana getirilmiştir. Holodomor söylemi sözcülerine göre 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Ukrayna'da bir kurtuluş hareketi dalgası yükselir. Bu direnişte, Ukrayna'nın Bolşevikler tarafından tarım ve gıda tedariki açısından büyük bir kaynak üssü olarak görülmesi rol oynar. Ukrayna topraklarının buğdayını, kömürünü ve öteki yer altı kaynaklarını sömürmek, Bolşevik Rusya'nın Ukraynalılara yönelik saldırılarının başlıca nedenleri arasında yer alır. Ukrayna yanlılarına göre büyük kıtlık yıllarında, eşzamanlı olarak ulusal kurtuluş hareketini bastırmak amaçlanır. Gıdaya zorla el konulması, köylerin ve bölgelerin tamamen abluka altına alınması, kıtlığın pençesindeki Ukrayna sınırları dışına seyahat yasağı getirilmesi ve kırsal ticaretin kısıtlanması yoluyla totaliter rejimle aynı fikirde olmayanlara yönelik baskı uygulanır. Daha önce yaşanan kıtlık dalgası, yalnız Bolşevik gıda politikalarından değil aynı zamanda şiddetli kuraklıktan da kaynaklanır. Ayrıca ilk kıtlık, uzun süren savaşların neden olduğu genel ekonomik krizin arka planında patlak verirken; 1932-1933 kıtlığı tam aksine, barış zamanında, nispeten elverişli hava koşullarında meydana gelir. Oysa Ukrayna tarımı, Yeni Ekonomi Politikası yıllarında üretkenliğini yeniden kazanmayı başarmıştır -ki bu tablo, yaşanan felaketin yapay niteliğini kanıtlamaktadır (Gorovaya ve Nevmerjitskaya, 2016; Mints, 2022).

Meseleye Rus ve Rusya yanlısı tarihçilerin perspektifinden bakan araştırmacılar ise Holodomor söylemini birkaç temel itirazla çürütmeye çalışırlar. Öncelikle Rus araştırmacılar, büyük kıtlığın Ukrayna topraklarında önemli insan kayıplarına yol açtığını kabul ederler. Öte yandan kıtlığın, sadece Ukrayna halkını hedeflediği iddialarına karşı çıkararak kuraklığın ve ihmalin geniş bölgeleri kapsadığına dikkat çekerler. Bu isimlerden biri olan Rus araştırmacı Şlyaptsev, reddiyesini, büyük Ukrayna kıtlığına "sözde Holodomor" adını vererek ve yayınları geniş yankı uyandıran Ukraynalı tarihçiler Gorovaya ve Nevmerjitskaya'nın (2016) "1932-1933 Yıllarında Holodomor: Ukrayna Halkına Karşı Soykırım Eylemi" (Golodomor 1932-1933 godov - akt genotsida ukrainskogo naroda) başlıklı makalede ileri sürdükleri iddiaları teker teker çürütmeye çalışarak ortaya koyar. Araştırmacı, 1929-1930 yıllarında SSCB'de gerçekleşen zorunlu kolektifleştirme neticesinde başta

buğday olmak üzere tarım ürünlerinin üretiminde keskin bir düşüş yaşandığını ifade eder. Ona göre Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerinde görülen kuraklık hasadı da etkiler. Sovyet otoritelerin yurt dışına tahıl ihracatı konusundaki öngörüsüz eylemleri ise durumu daha da kötüleştirir. Şehirlerde yiyecek kıtlığının önüne geçmek adına kırsal alanlarda tarım ve hayvancılığın kamulaştırılması, nihayetinde kitlesel bir kıtlığa yol açar. Ancak çoğu Rus araştırmacı gibi Şlyaptsev de Ukrayna'nın yanı sıra eski Sovyetler Birliği'nin tamamında açlıktan kaynaklanan ölümlerin yaşandığına dikkat çeker. Zira dönemde kıtlıktan ölen Ukraynalıların sayısı 2,5-3 milyon; SSCB'deki kayıpların toplam sayısı ise 8 milyon kişi olarak tahmin edilmektedir. Holodomor söylemini çeşitli yönlerden çürütmeye çalışan araştırmacı, makalesi boyunca Ukraynalı siyasetçilerin ve tarihçilerin 1932-1933 kıtlığına ilişkin "yalan beyanlarına" dikkat çekmeyi ve bunları çürütmeyi amaçladığını vurgular (Şlyaptsev, 2019, s. 7).

Şlyaptsev'in itiraz ettiği ilk iddia, 1932-1933 yıllarında yaşanan kıtlığın yalnızca Ukrayna'yı etkilediğidir. Yazar, Ukrayna kıtlığının Belarus, Kazakistan, Volga, Urallar ve Sibirya'nın bir kısmını etkileyen büyük çaplı bir felaketin parçası olduğunu ifade eder. Yazarın tarafsız kaldığı ikinci görüş, kıtlığın ortaya çıkmasından Sovyet yönetiminin sorumlu tutulmasıdır. Yazar, bu iddiaya kısmen katılmanın mümkün olduğunu belirtir. Yazarın sözleriyle, Sovyet otoriteler zorla kolektifleştirmenin yıkıcılığını geç fark etmiş ancak geri dönüşü olmayan süreç çoktan başlatılmıştır. Düşük iş gücü verimliliği, makineleşme eksikliği ve kuraklık, mahsul kıtlığı gibi zorlayıcı doğa koşulları ile birleştiğinde bu tablo, felaketle sonuçlanmıştır. Üçüncü olarak yazar, Holodomor'un, bilhassa Ukrayna halkına yönelik kasıtlı bir soykırım olduğu iddiasına karşı çıkar. Ona göre yaşanan kıtlığın, ortada herhangi bir kasıt bulunmayışı sebebiyle soykırım kabul edilmesi mümkün değildir. Yazar son olarak, kıtlığın 10 milyon Ukraynalının hayatına mal olduğu iddiasına da itiraz eder ve bu verilerin BM tarafından resmî olarak doğrulanmadığını ve asılsız olduğunu vurgular. Ukrayna Ulusal Bilimler Akademisi Nüfus ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü dahi kıtlık kurbanlarının sayısının 3,2 milyon olduğunu tahmin etmektedir. Dolayısıyla yazar, "Holodomor" teriminin yapay olarak geliştirildiğini, gerçek tarihle hiçbir ilişkisi bulunmadığını ve yalnızca siyasi ve ideolojik motivasyonlarla inşa edildiğini ileri sürer (Şlyaptsev, 2019, s. 8).

Ukrayna ve Rusya cephelerinin radikal sözcülerinin yanı sıra, akademide tarafsız bir tutum ortaya koymaya çalışan araştırmacıların ılımlı görüşlerinden de bahsedilmelidir. Bununla birlikte söz konusu araştırmacıların, büyük kıtlığı, bir ihmaller zinciri neticesinde yaşanan oldukça trajik ve insanlık dışı bir durum olarak tanımladıklarını hatırlatmak gerekir. Bu yayınlarda dikkat çekilen ortak noktalardan biri, Sovyet yetkililerin, ilçeleri, köyleri ve kolektif çiftlikleri "tahıl tedarikindeki başarısızlık" nedeniyle *kara tahtalara* (*çornıye doski*) kaydettikleridir. Tarımda kolektifleştirmeye gidilen yıllarda, gıda tedarik planlarını yerine getirmeyen köylülerin adı bu listelerde yer alır. Kara listeler gazetelerde yayımlanır, kotayı dolduramayan köyler ise sosyalist rekabet koşullarında geride kalmakla suçlanır ve başarısızlığa uğrayan çiftçiler çeşitli yaptırımlara maruz bırakılır (Tokareva, 2014; Grossman, 1970).

Çağdaş Rus tarihçi Kondraşin'e göre Stalin döneminde belirlenen tarımsal üretim planlama sisteminin, bilhassa devlet gıda tedarik planlarının ve yapılan yanlış hesaplamaların olumsuz sonuçlar doğurduğu apaçık ortadadır. Bununla birlikte 1932-1933 kıtlığı, sadece Ukraynalıların

değil “tüm Sovyet köylülerinin trajedisidir”. Zira 1933 yılında sadece Ukrayna’da değil, Rusya’nın diğer bölgelerinde de kitlesel ölümcül kıtlığın tüm dehşeti gözler önüne serilmiştir. Ancak tarafsız kalmaya çalışmakla beraber kıtlığın bir soykırım olarak nitelendirilemeyeceğini vurgulayan Kondraşin (2009, s. 118-119) dahi bu süreçte aç kalan nüfusun gönüllü göçünü kontrol etmek için yetkililer tarafından alınan ve kolektif çiftlik üretiminin korunmasını amaçlayan katı önlemler neticesinde, Ukrayna’da daha fazla kayıp yaşandığını kabul eder.

Konuya nesnel bir pencereden yaklaştırmaya çalışan araştırmacılar dahi Ukrayna’da 1932-1933 yılları arasında yaşanan kıtlığın, 1930’lu yıllardan itibaren yetkililer tarafından kasıtlı olarak örtbas edildiği ve ilerleyen dönemde meselenin ideolojik bir tabu hâline getirildiği konusunda hemfikirdirler. 1932-1933 kıtlığının uzun yıllar ve kasten resmî tarih anlatılarından silinmiş olması, tarafların mutabık kaldığı noktalardan biridir. Sovyet dönemi boyunca basında, akademik yazında ve resmî belgelerde bu konudan söz etmek tabu addedilmiştir. Glasnost⁴, demokratikleşme ve ulusal canlanma döneminin ancak son on yıllarında insanlar, kıtlık felaketinden bahsetmeye başlamışlardır (Kasyanov, 2013; Gorovaya ve Nevmerjitskaya, 2016).

Holodomor yaşanırken besin yetersizliğine eşlik eden aşırı fiziksel yorgunluk, tifüs, sindirim sistemi zehirlenmesi, yamyamlık vakaları, zihinsel bozukluklara bağlı intiharlar ve hepsinin neticesinde büyük bir toplumsal çöküş yaşanmış ve kıtlık, milyonlarca insanın canına mal olmuştur. Dolayısıyla, bir soykırım suçu olarak Holodomor kavramının ortaya çıkışında tanıklıklara başvurulduğu kadar belgesel nitelik taşıyan Grossman’ın eserlerine de tarihî birer kayıt olarak sıkça başvurulmuştur. Bu bağlamda bir sonraki bölümde, büyük kıtlık yıllarında yaşanan yamyamlık vakalarının Grossman’ın penceresinden nasıl kaleme alındığı değerlendirilecektir.

3. VASİLİ GROSSMAN NESRİNDE KITLIK, AÇLIK VE YAMYAMLIK

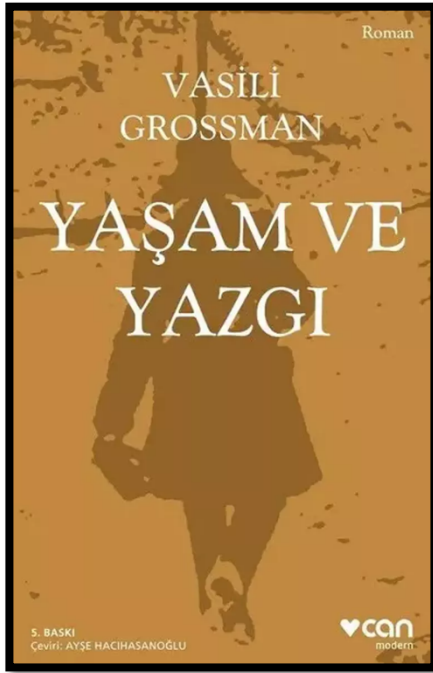
Ruşçada yamyamlık eyleminin çeşitli boyutlarını tanımlayan iki farklı kavram kullanılmaktadır: Bunlardan ilki, “insan yemeyi” ya da “insan yamyamlığını”, yani antropofajiyi ifade eden *lyudoyedstvo* sözcüğüdür. İkincisi ise zaten yaşamını yitirmiş olanların bedeninden parçalar tüketilmesine işaret eden ve “ceset yeme” anlamına gelen *trupoyedstvo* kelimesidir.⁵ 1932-1933 yıllarında meydana gelen büyük Ukrayna kıtlığı döneminde yapılan bir araştırmada Kiev gizli polisi, yetmiş iki *lyudoyedstvo* (insan yeme) ve altmış beş *trupoyedstvo* (ceset tüketimi) vakası tespit etmiştir (Davies ve Wheatcroft, 2004, s. 421-423). Belgesel nitelikli kurmaca eserlerinde Ukrayna kıtlığı yıllarında yaşanan insanlık dışı tecrübelerle yer veren Vasili Grossman’ın eserlerinde de insan bedenlerinin hayatta kalmak amacıyla tüketilmesi konu edilir.

Grossman, *Her Şey Geçip Gider ve Yaşam ve Yazgı* adlı eserlerinde SSCB topraklarında açlıktan ölmek üzere olan halk arasında son çare olarak başvurulmuş, çalışmanın giriş bölümünde “hayatta kalma yamyamlığı” olarak tanımlanan yamyamlık vakalarının arka planını işler. Yazar, ancak 1970

⁴ Gorbaçov döneminde yürütülen yönetimde şeffaflık politikası.

⁵ Benzer bir ayrımı Türk halk bilimi araştırmalarında da görmek mümkündür. Polat (2019: 144), Türk anlatı geleneğinde yamyamlık/vampirliğin, olağanüstü ve olağan olmak üzere iki farklı kategoride ele alındığını belirtir. Söz konusu kategoriler, yaradılış itibarıyla yamyam/vampir (olağanüstü) ya da sonradan yamyam/vampir (olağan) olmayı ifade eder. Buna göre yamyamlık/vampirlik eden kimsenin bu eylemi sonradan, tesadüf eseri, büyüyle, açlık neticesinde, zarar görme ya da ölümlerle karşı karşıya gelme sebebiyle benimsemesi, onu “olağan” kategorisine yerleştirmeyi gerektirir.

yılında SSCB sınırları dışında basılabilen, yirmi yedi bölümden oluşan kısa romanı *Her Şey Geçip Gider*'in on dördüncü bölümünü büyük kıtlık yıllarına ayırır. *Her Şey Geçip Gider*, ömrünün son otuz yılını zorunlu çalıştırma ve ıslah kamplarında geçiren İvan'ın "geri dönüş" tecrübesini konu edinir. Bu süreçte ailesi, ülkedeki siyasal işleyiş, toplumsal ilişkiler ve bireylerin ahlak anlayışı başta olmak üzere yaşamın tüm yönleri köklü bir dönüşüm geçirir. Kampın kendine özgü kapalı dünyasından gerçek dünyaya adım atan İvan, tüm yaşamını olduğu kadar ülkesinin geçmişini ve bugününü de sorgulamaya başlar.

İvan, üniversite yıllarında özgürlük yanlısı ateşli konuşmalar yaptığı gerekçesiyle önce üniversiteden atılarak kısa süreli bir cezaya çarptırılır, daha sonra tutuklanarak kamp cezasını çekmeye başlar. Toplamda otuz senesini kamplarda geçiren İvan'ın "dönüşünün" ardından yaşadığı ilk hayal kırıklığı, bilim camiasında yer edinmeye çalışan kuzeni Nikolay'ın yeni düzene uyum sağladığını görmektir. Ev sahiplerinin kamptan çıkagelen davetsiz misafirin evi kirletmesinden, kendilerine bit ve hastalık bulaştırmasından endişe duyacaklarını tahmin eden İvan, hamamda yıkanıp gelir, banyolarını kullanmasına gerek olmadığı konusunda onları rahatlatır. Bu bölümde, Sovyet teröründen yalıtılmış bir dünyada yaşayan insanların, düzenlerinin bozulacağından duydukları kaygı ile otuz yıl sonra özgürlüğüne kavuşan bir kamp mahkûmunun başkalarına

rahatsızlık vermemek adına ihtiyatlı davranması arasındaki tezatlık bilhassa vurgulanır. İvan'ın yaşlı, yıpranmış ve yorgun görünümü ile üzerinde taşıdığı, varlıklı ailenin gösterişli ev dekorasyonuna uymayan eski giysiler, kuzen Nikolay'ın korunaklı yaşantısını tehdit eden birer simge olarak ev sahiplerine rahatsızlık verir.

Ezici bir hızla gerçekleştirilen kentleşme ve sanayileşmeye tanıklık eden İvan, kamptan dışarı çıkmak istemeyen, on yılların ardından salıverildikten sonra kampa geri dönmek isteyen yaşlı mahkûmların hâinden anlamaya başlar. Acımasız ve vahşi kamp bile, yıllar sonra bambaşka bir dünyaya düşen mahkûmlara, aşırı hızlı kentleşen yaşam alanlarından daha tanıdık gelir. Sahip olduklarında ne yapacaklarını şaşırarak özgürlük, artık eski hükümlülere korkutucu görünmeye başlar ve insanlık dışı şartlarda dahi alışkanlığın yarattığı güven duygusu, özgürlüğe galip gelir.

İvan'ın kamptan çıkış hikâyesini bir çerçeve olarak kullanan Grossman, birbirinden bağımsız olarak da okunabilecek kısa bölümler vasıtasıyla SSCB'deki kolektifleştirmeyi, Ukrayna'daki kıtlık yıllarını ve yamyamlık vakalarını tanıklığa dayalı kurmaca yoluyla okura sunar. Yazar öncelikle, kâğıt üzerindeki sosyalist vaatlerin, hâlihazırdaki Sovyet yaşamıyla örtüşüp örtüşmediğini sorgular: "Kolıma'sıyla, kolektifleştirme yıllarındaki yamyamlık vakalarıyla, milyonlarca insanın ölümüyle, bu mudur sosyalizm?" (Grossman, 1970, s. 31).

Sovyetler Birliği'nde yamyamlık vakalarının yaşanmasına giden yol, tarımda kolektifleştirme politikalarıyla döşenir. Ağır sanayiye aktarılabilecek gelirleri tarımdan elde etme girişimi, Sovyetler

Birliği'nin "asalaklardan ve çalışmayan unsurlardan" temizlenmesi hedefiyle bütünleştirildiğinde, yoksul köylülerin bile kendi isimlerini "zengin toprak sahibi" listelerinde bularak cezalandırılmasıyla sonuçlanır. Grossman, yeni ekonomik politikaların belirlediği bu süreci, halkın ihtiyaç bile duymadığı devasa yapıların inşası adına insan ölümlerinin normalleştirilmesi olarak değerlendirir. Aksi takdirde, uçsuz bucaksız ve ıssız taygada onca büyük yapının ne amaçla inşa edildiğini açıklamak mümkün değildir. Yazara göre bu maden ocakları ve santraller insanları zorla çalıştırmak için birer bahane olarak inşa ettirilmiştir.

Kolektif çiftlik adı verilen kamulaştırılmış tarım organizasyonlarına ulaşılması güç kolhoz planları dayatılır. Plan yerine getirilemediği takdirde Sovyet hükümeti, tahılın devletten kasıtlı olarak saklandığından şüphe duyar. Oysa anılarını birer itiraf ya da günah çıkarma niteliğinde İvan ile paylaşan eski kolhoz başkanlarından Anna'nın sözleriyle, kolhoz planlarının yerine getirilemeyişinde birkaç unsurun bir araya gelmesi etkili olur. Kolektifleştirme yıllarında devamlı ya mahsul kıtlığı ya da kuraklık baş gösterir. Zorlanan toprak bitkin düşer, köylüler ve gençlerin kente göç etmesiyle durum daha da kötüleşir (Grossman, 1970, s. 83).

1917 Ekim Devrimi sonrası Lenin önderliğinde sınıfsız bir toplum inşa etme idealini hayata geçirmeye çalışan Sovyet siyasi otoriteleri, üretim araçlarının özel mülkiyetten çıkarılıp kamusal mülkiyet altına alındığı, bu yolla tüm ekonomik politikaların merkezden uygulandığı bir sistem tasarlamışlardır. Öte yandan ekonomik reformlar gerçekleştirilirken yükselen itirazlarla ortaya çıkan köylü muhalefeti, Lenin'in ekonomik kalkınma programını gözden geçirmesini bir zorunluluk hâline getirerek kimi uygulamaların esnetilmesini sağlamıştır. Stalin'in iktidarını sağlamlaştırdığı 1930'lara gelindiğinde ise halk, devrin gereklerine uyumlanarak -otoritesini güçlendirmek adına bile olsa- halkın itirazlarına kulak veren bir yönetim anlayışı yerine, her ne pahasına olursa olsun mevcut plandan taviz vermeyecek kadar katı bir liderlik modeliyle karşılaşmıştır.

Kıtlık yıllarının ardından kahramanı İvan'ın sesiyle konuşan yazar, Stalin'in yukarıda ifade edilen liderlik anlayışındaki farkı daha iyi anlamaya başladığını aktarır. Sovyet hükümeti için öncelikli olan değer, mevcut planın uygulanmasıdır. Aileler çocukları için bir parça ekmek sakladıklarında parazit, kulak takımı ya da alçak olarak damgalanır, planı bozmakla suçlanırlar. Oysa onların isteği planı bozmak değil, sadece çocuklarını kurtarmak, karınlarını doyurmaktır. Yazarın da vurguladığı üzere, bir suç gibi yansıtılan beslenme, aslında insanların en doğal gereksinimidir (Grossman, 1970, s. 123).

1930'lu yılların başlarındaki mahsul verimsizliğinden, kulaklar sorumlu tutulur. Kulak listeleri aceleci görevliler tarafından gelişigüzel hazırlanır, bazen daha zenginler kurtulurken yoksul köylüler kendi isimlerini kara listede bulur. Kulaklar "halk düşmanı" ilan edilir. Radyo yayınlarında, filmlerde, köşe yazılarında ve en önemlisi Stalin'in etkili söylevlerinde kulaklar karalanır. Kulakların parazit ya da asalak oldukları, ekmeği yaktıkları, çocukları öldürdükleri iddia edilir. Halkın öfkesinin kulaklara yönlendirilmesi ve "lanetli" bir sınıf olarak damgalanan toprak sahiplerinin ortadan kaldırılması amaçlanır (Grossman, 1970, s. 118).

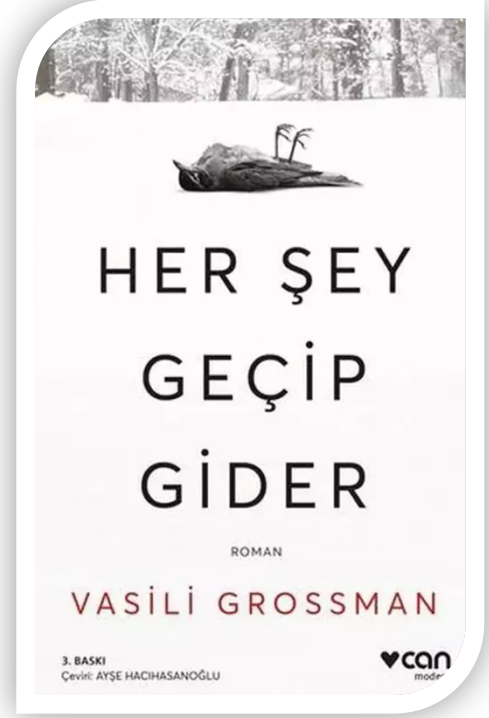
Kulakların tasfiyesi adı verilen bu süreç, Ukrayna halkı tarafından protesto edilir. Ukrayna kıtlığının kasıtlı olarak çıkarıldığına dair görüşlerin kaynağı da söz konusu köylü direnişleridir. Köylülere ait toprakların devlet tarafından birleştirilmesi ve buralarda komün kurulması hedefiyle

yapılan dönüşümler, hükümete karşı tepkilerin artmasına yol açar. Zorunlu tahıl alımlarına en çok direnenler Ukrayna köylüleridir. Kolektifleştirmenin ilk aşamasında kulak adı verilen zengin köylülerin tahıl fazlalıklarına el konulurken; ikinci aşamada sınıf çatışması devreye sokulur, köylerdeki yoksul ve orta gelirli köylüler kulaklara karşı kıskırtılır. Son aşamada zorunlu tahıl alım kampanyalarıyla hem kulakların hem de yoksul köylülerin toprakları ve hayvanları kolektifleştirilir (Aydingün ve Kuzgunkaya, 2020, s. 132-133).

Ukrayna’da kıtlık, kulakların tasfiyesiyle eş zamanlı olarak değil, yiyecek her şeyin tükendiği 1932 yılında başlar. İnsanlar, hayvan vagonları ile çeşitli bölgelere taşınan kulakların kaderinden daha kötü bir şey olamayacağını düşünürken kıtlık patlak verir. Sovyet yetkilileri, artık sadece tahılı değil, köylü kadınların elinden pişmiş ekmeklerini bile alıp götürmeye başlar (Grossman, 1970, s. 121-123). İvan, çalıştırma kamplarında, bir miktar çorba artığı ve çürümüş lahana yaprağı uğruna başlayan hayvanca mücadeleye şahitlik etmiştir. Bu nedenle “insanı insanlıktan çıkaran” açlığın acımasız gücüne aşınadır. Dolayısıyla kıtlık yıllarında kayda geçen yamyamlık vakalarına, yaşamını normal koşullarda sürdüren sağlıklı insanların değil, temel gereksinimlerini hiçbir şekilde karşılayamayan çaresiz bırakılmış halkın gözünden bakmaktadır. Yazarın sözleriyle: “Doğal ve faydalı bir ihtiyaç olan yeme ihtiyacı, milyonlarca yaşamı yok eden, anneleri evlatlarını yemeye zorlayan bir güce dönüşür, vahşi ve hayvani bir güce...” (Grossman, 1970, s. 97-98).

Büyük kıtlık yıllarında buğdayı ekip dikenlere, tarlayı sürüp ekmek yapanlara, bir tahıl tanesi bile bırakılmaz. Yenilebilecek her şey son damlasına dek tükenir. Patates biter, et biter, aç kalan insanlar meşe palamutlarını bile kar altından toplayıp yer. Sıra kedi köpek kelleleri ile patates kabuğuna ve palamut ezmesinden yapılan acı pidelere gelir. Ve giderek fare, sıçan, karga, karınca ve solucanlar da beslenme rejimindeki zorunlu yerlerini alırlar. Kemikler ve deri parçaları kaynatılır, tadı palamut unundan çok daha kötü olan ıhlamur pideleri yapılır. Ama nihayet yenilebilecek her şey tükenir, tüm halk açlıktan kırılmaya başlar. İnsanlar, neden önceki kıtlık yıllarında olduğu gibi devletten herhangi bir yardım gelmediğini sorgular. Stalin’in kendi yurttaşlarını terk ettiğine, bir liderin göz göre göre bu kadar korkunç bir cinayete tanıklık ettiğine inanmak istemezler. Ancak tecrübe ettikleri süreç, onlar için açlıktan kasten öldürüldükleri anlamına gelmektedir (Grossman, 1970, s. 127).

Artık geriye bitki kökleri ve haşerat da dâhil olmak üzere yiyecek hiçbir şeyleri kalmayan, köyleri Sovyet güvenliğinince ablukaya alındığı için başka yerde yiyecek aramaya da çıkamayan, derisi kemiklerine yapışmış, açlıktan ölmek üzere olan köylüler, gelip geçen trenlerin önünde diz çöker, kucaklarındaki aç çocukları yolculara gösterip ekmek dilenirler (Grossman, 1970, s. 153). Eski

kolhoz başkanlarından Anna, İvan'a eline geçen gazete kupüründeki düzmece bir haberden söz eder. Tanınmış bir Fransız bakan, Dnepropetrovsk bölgesinde ağırlanır. Bu bölge, salgın hastalıkların hüküm sürdüğü ve "insanın insanı yediği", yamyamlık vakalarına rastlanan bölgelerden biridir. En iyi ihtimalle haşeratla karnını doyuran insanların yaşadığı bu bölgede bakanın önüne çıkarılan çocuklara ise tavuk ve köfteyle beslendikleri söylenir (Grossman, 1970, s. 128).

Aydingün ve Kuzgunkaya (2020, s. 131), 1932-1933 yıllarında, gerek açlık nedeniyle gerçekleşen kitlesel ölümler gerek açlık koşullarında hayatta kalma mücadeleleri sonucunda yaşanan travmalar ve ruhsal bozuklukların, halk üzerinde önemli psikolojik ve toplumsal etkiler yarattığından söz ederler. Kıtık yıllarında, açlıktan delirme vakaları meydana gelir. Deliren insanlar, akıllarıyla birlikte tüm muhakeme yeteneklerini ve değerlerini de yitirdiklerinden, insan yemeye başlarlar. Grossman, bu insanlık dışı vakaların meydana gelmesinden, ilk bakışta suçun faili gibi görünen yamyamları değil, onları bu hâle getiren Sovyet otoritelerini sorumlu tutar. Zira Sovyet sosyalizminde kolektif iyiye ulaşmak adına cebren kabul ettirilen tüm radikal kararlar, birer insanlık felaketiyle sonuçlanmıştır:

Ve bazıları aklını yitirdi. Durulmadılar. Gözlerinde o parıltıyı görmek mümkündü. Bunlar ölümleri parçalayıp pişirenler, çocuklarını öldürüp yiyenlerdi. Bunların içlerindeki insan öldüğünde, canavarca hisleri ortaya çıkıyordu. Bir kadın görmüştüm, muhafız eşliğinde bölge merkezine getirilmişti. İnsan yüzlü ama kurt gözlüydü. Yamyamların hepsini kurşuna dizdikleri söyleniyordu. Ama bu onların suçu değildi, bir anneyi kendi çocuklarını yiyecek noktaya getirenlerin suçuymuştu. Kime sorarsanız sorun, suçlayacak birini bulamazsınız. Burası iyilik adına, tüm insanların iyiliği uğruna annelerin sürüklendiği noktadır. O zaman anladım ki her aç insan, özünde bir yamyamdır. İnsan bir deri bir kemik kalıncaya dek kendi etini ve son damlasına dek kendi yağın yer. Sonra zihni kararır ki bu, beynini de yediği anlamına gelir. Aç bir insan, tüm benliğini yemiş bitirmiştir. (Grossman, 1970, s. 131-132)

Rus araştırmacı Bulgakova, kıtlık yıllarında kadınların ve annelerin taşıdığı çifte yüke işaret eder. Birinci Dünya Savaşı ve onu takiben Rus İç Savaşı, özellikle erkek nüfusta meydana gelen büyük kayıplarla sonuçlanır. Geri dönebilenlerin çoğu ise engelli gazilerdir. Bu nedenle, zorunlu kolektifleştirmenin ve açlığın tüm sorumluluğunu üstlenen ve acılarını erkeklerden fazla tecrübe edenlerin çoğu kadınlardır. Zira Ukrayna köy geleneklerine göre evi çekip çevirmek ve aileyi geçindirmek neredeyse tamamen "kadın işidir". Dolayısıyla 1932-1933 yıllarında özellikle şiddetli bir şekilde kendini gösteren zorluklar, her şeyden önce kadınların sırtına yük bindirir. Aile bireylerine günlük yiyecek sağlanması, çözülmesi güç bir sorun hâline gelir. Araştırmacı ayrıca, köylü isyanları sırasında cezalandırılmaktan korkan birçok erkeğin, ailelerini terk edip uzaklara kaçarak yakınlarını geçim ve kurtuluş imkânından mahrum bıraktıklarına da dikkat çeker (Bulgakova, 2014, s. 187-191). Olağan koşullarda ideal bir yapı olan ailenin bileşenleri dahi insanlık savaşımı verilen kıtlık yıllarında çözülmeye başlamış, tüm boyutlarıyla Holodomor, Ukrayna halkı için bir insanlık felaketine dönüşmüştür.

3.1. Holodomor'un Holokost ile bağdaştırılmasında Grossman nesrinin rolü

Ukrayna asıllı bir Sovyet dönemi yazarı olan Vasili Grossman, 1905 yılında Yahudi bir ailede dünyaya gelir. Ruslaşmış bir Yahudi ailesine mensup olması nedeniyle hem gazetecilik hem de yazarlık kariyerinde kimliğine dayalı belirli hassasiyetlerini yapıtlarına da yansıtır. Yazarın doğup büyüdüğü, Ukrayna'nın kuzeyinde yer alan Berdiçev şehri, Rus antisemitizminin sembol mekânlarından biri sayılır (Markiş, 1985, s. 348).

Ukrayna doğumlu bir Yahudi olmasına karşın Grossman'ın eserlerinin, hangi sebeple 20. yüzyıl Rus edebiyatının kilometre taşları arasında değerlendirildiği sorusu, okurlar açısından merak konusudur. Sovyet Yahudilerinden edebiyat ve kültür tarihçisi Şimon Markiş, "Vasili Grossman Yahudi Bir Yazar mı?" (Vasiliy Grossman – yevreyskiy pisatel?) başlıklı denemesinde, bu sorunun yanıtını şöyle verir: Grossman'ı, iki nedenden Yahudi bir yazar, Rus-Yahudi bir yazar ya da Rus Yahudilerinden bir yazar kabul etmek mümkün görünmemektedir. Öncelikle Grossman, ne Rus-Yahudi edebiyatının bir parçası ne de onun güre değilse de mütevazı sesi olmuştur. Bunun yerine o –"Sovyet" kavramıyla bir rejim değil de Rus devletinin yaşamındaki tarihsel dönem kastedilecek olursa– bir Rus ya da Sovyet destanı yaratmış ve bu destanda Yahudi meselesi sadece ayrıntı düzeyinde kalmıştır. Ayrıca Grossman bir Rus sanatçısıdır, Çehov ve Tolstoy'un mirasçısıdır ve Rus kültürünün bir simasıdır (Markiş, 2004, s. 241-243). Şüphesiz Markiş'in bu yazısı, Yahudi sorununun öncelenmesi yönündeki beklenti ve yakınmalarını dile getirmektedir; ancak söz konusu satırların, Grossman'ın etnik-dinî kimliği ve yazar kimliği arasında, okurların ve araştırmacıların dikkatini çeken ayrışmaya dair soru işaretlerini ortadan kaldıran açıklayıcı bir niteliği de bulunmaktadır.

Markiş'in eleştirilerinin aksine Grossman'ın, Yahudi meselesi üzerine pek çok etkili yazı kaleme aldığını belirtmek gerekir. Grossman, 1940'ların ilk yarısında, çağdaşı İlya Ehrenburg ile birlikte yazdığı *Kara Kitap'ta* (*Çornaya kniga*) Yahudi katliamlarını konu edinir. 1944 yılında yayımlanan *Treblinka Cehennemi* (*Treblinskiy ad*) başlıklı yazısı ise Nazi işgali altındaki Polonya topraklarında kurulan imha kamplarını anlatması sebebiyle, Nazi yetkililerinin savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan yargılandığı Nürnberg Mahkemeleri'nde delil olarak kullanılır (Beavor ve Vinogradova, 2013, s. 20). Yazarın çalışmaları, tanıklığa dayalı edebiyat geleneğinin en önemli örnekleri arasında yer almakta ve edebî metnin birer tarihî belge olarak kullanıldığı vakalara örnek teşkil etmektedir.

Grossman'ın Yahudi katliamına ilişkin görüşleri ve Yahudi asıllı Sovyet yurttaşlarının soykırıma dair endişeleri, *Her Şey Geçip Gider*'in satır aralarında da kendini gösterir. Eserin bilhassa ana karakter Nikolay'ın kuzeninden bahsedilen ilk bölümlerinde, gündelik yaşamı kuşatan yeni bir kırım dalgasının yükseleceğine yönelik kaygılar dillendirilir. Sohbetler, Stalin'in Yahudi meselesine kafa yorup yormadığı ya da bundan haberdar dahi olmadığı yönünde ilerler. Ancak eserin Ukrayna kıtlığını işleyen on dördüncü bölümüne gelindiğinde, aılıktan ölmek üzere olan, insanlıktan çıkmış çocukların hâli, Nazilerin gaz odalarına kapattığı çocuklarla kıyaslanır. Bu bölümde yazar, Nazi toplama kamplarından insan manzaraları ile Ukrayna köylülerinin içine düşürüldüğü insanlık dışı durumun benzerliğinden söz eder:

Ya o köylü çocukları! Gazetede bastıkları Alman kamplarındaki çocukların hâlini görmüş müydün? Aynı onlara benziyorlar: Kafaları gülle kadar ağır, boyunları leyleklerininki kadar ince, kollarından ve bacaklarından, her kemiğin derinin altında nasıl hareket ettiği, nasıl

birleştiği görülüyor. Tüm iskelet, âdeta sarı gazlı bez misali bir deriyle kaplanmış. Ve çocukların yüzleri yaşlanmış, işkence görmüş gibiler. Sanki bu dünyada yetmiş yıl yaşamışlar ve ilkbahara kadar artık yüzleri bile eriyip gitmiş: Gagalı bir kuş kafasına, bir kurbağa suratına dönmüş yüzleri. Dudaklar ince, geniş. Üçüncüsü ise bir kayabalığına benziyor, ağzı açık. Bunlar insan yüzleri değil. Ya o gözler, Tanrım! (Grossman, 1970, s. 127)

Grossman, kıtlık yıllarında karşılaştığı manzaraları, gazeteci duyarlığı, etnik aidiyeti ve Nürnberg Mahkemelerini de kapsayan tarihî süreçte üstlendiği tanık sorumluluğu dolayısıyla, soykırım perspektifinden değerlendirmektedir. Holodomor söyleminin bir soykırım suçu olarak inşasının da benzer motivasyonlarla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Millî belleğini diri tutmaya gayret eden Ukrayna halkı, uluslararası kamuoyundan, büyük kıtlık yıllarında yaşanan insanlık dışı koşullar ve neticelerinin tanınması adına Yahudi soykırımını ifade eden Holokost teriminin uyandırdığı farkındalığı beklemiştir.

Grossman'ın başyapıtı kabul edilen *Yaşam ve Yazgı* ancak yazarın vefatından sonra Batı'da yayımlanabilir. 1960 yılında tamamlanan romanın ilk Rusça basımı, 1980 yılında Lozan'da gerçekleşir ve daha sonra eser dünya dillerine çevrilir (Markiş, 1985, s. 342). İkinci Dünya Savaşı dönemini konu edinen eserde yazarın kıtlık ile soykırım deneyimleri arasında bilinçli olarak ilişki kurduğu görülür. Eserin bir pasajında yazar, savaş ve kıtlık yıllarında tecrübe edilen açlığın insanı dürtüsel davranmaya ittiğine ve onu yamyamlık suçu işleyebilecek kadar insanlıktan çıkardığına işaret eder:

Açlık da su gibi, devamlı ve doğal olarak yaşamla ilişkilidir ve aniden bedeni yok eden, ruhu parçalayıp sakat bırakan, milyonlarca canlının kökünü kazıyan bir güce dönüşür. (..) Doğal felaketler sırasında insanoğlu, çektiği acılar sebebiyle hayvanlarla eşitlenir. (..) Bazen de insan, insanlığını tamamen yitirir ve artık bu aç yaratık cinayet işleyebilir, ceset yiyebilir ve yamyamlık edebilir. (Grossman, 1990, s. 473)

Roman kahramanı Viktor Ştrum'un hikâyesi, yazarın yaşamından otobiyografik izler taşır. Ştrum'un annesi de Grossman'ın kendi annesi gibi, Yahudi soykırımı dolayısıyla yaşamını kaybeder. Yazar, romanı kaleme aldığı 50'li yıllarda henüz dolaşımında olmayan Holodomor terimini doğrudan kullanmamışsa da "açlık cezası/açlıkla cezalandırma" anlamına gelen *golodnaya kazn* yoluyla "kıtlıkla öldürme" suçunu ifade eder. Dolayısıyla Holodomor'u Holokost ile bağdaştırma çabalarının temelini teşkil eden ilk tespitlerin, yine onun eserlerinde ortaya konulduğu görülür. Bu nedenledir ki Grossman, Holodomor literatüründe, tanıklığa dayalı kurmaca eserlerine en sık gönderme yapılan edebiyatçıların başında gelir. Yazar, Yahudi soykırımı ile tarımda zorunlu kolektifleştirme neticesinde meydana gelen toplu ölümler arasındaki benzerliği, kahramanı Ştrum aracılığıyla şöyle dile getirmektedir: "Almanlar, yaşlı Yahudileri ve çocukları kuduz köpekler gibi öldürüyorlar, biz ise 1937'yi gördük, milyonlarca talihsiz köylünün sürgün edilmesiyle, kıtlıkla, yamyamlıkla katı bir kolektifleştirmeden geçtik..." (Grossman, 1990, s. 590).

Mints'e göre kıtlık yıllarında Yahudi nüfusta meydana gelen azalmanın tek sorumlusunun SSCB hükümetinin tutumu olmadığını belirtmek gerekir. Kıtlık koşulları altında, birçok Ukraynalı köylünün yanı sıra önemli sayıda Yahudi, büyük şehirlere kaçar. Ancak aşırı kalabalıklaşan kentler bu kadar güçlü bir göç akışıyla baş edemez. Nihayetinde pek çok mülteci, çoğu zaman öteki

mültecilerin kayıtsızlığı sebebiyle sokaklarda can verir. Yazara göre, bu dayanışma yoksunluğu kısmen korkudan kaynaklanır. Görgü tanıklarına göre, yetkililer kitlesel kıtlık gerçeğini resmen reddettiklerinden, açlara yardım etmenin cezalandırılmalarına yol açabileceğinden çekinmektedirler. Bunun yanı sıra, insanların açlıktan ölmesinde yerli halkın çoğunlukla hayatta kalmaya yetecek kadar az miktarda yiyecek alabilmesi ve başkalarıyla paylaşacak kadarına sahip olmaması da rol oynar. Holodomor, Ukrayna halkının kırımıyla sınırlı kalmayarak Ukrayna'da Yahudi karşıtı duyguların yükselişine de katkıda bulunan bir süreçtir. Bu dönemde, başkalarının acılarına kayıtsızlaşma ve radikal koşullarda, her şeyden önce, ne pahasına olursa olsun hayatta kalma tutumu bir araya gelir. Bütün bu koşullar, yerli halkın İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudi soykırımına karşı genel tavrını da etkileyen bir soruna dönüşür (Mints, 2022, s. 59-60).

Büyük kıtlık yıllarına dair oldukça kapsamlı çalışmalar yürüten Ukraynalı tarihçi Kasyanov, günümüzde Holodomor söyleminin taraflar -Rusya ve Ukrayna- açısından ana ekseninden saptırıldığına esefle işaret etmektedir. Zira gerek iç gerekse uluslararası siyasette 1932-1933 kıtlığının tanınması meselesinde insani ve ahlaki bileşenler bir kenara itilmiştir. Tarihçinin sözleriyle: “Geride bıraktığımız yüzyılın en büyük insani felaketlerinden birinin trajedisi, politikacılarla ulusal ve uluslararası bürokrasinin banal, mide bulandırıcı ölçüde ilkel ve tek kelimeyle iğrenç retoriğine dönüştürülmüştür”. 1932-1933 kıtlığının uluslararası arenada soykırım olarak tanınması yolunda mücadele veren ve buna direnenler için anlaşmazlık konusu artık bağımsız bir öneme sahip olmaktan çıkmış, çatışmanın ve rekabet sürecinin kendisi taraflara yeterli gelmeye başlamıştır (Kasyanov, 2013, s. 331).

Güncel bir araştırmada Makhortykh ve arkadaşları (2022, s. 1342), Holodomor söyleminin taraflarca nasıl yönlendirildiğini, dünyada en çok kullanılan web arama motorlarında çıkan sonuçlar üzerinden değerlendirirler. Araştırmaya göre Google ya da Yandex gibi kullanıcılarını güncel ve tarihî olgular hakkında bilgilendirerek toplumsal gerçekliği şekillendiren arama motorları, belli bir cephenin görüşlerini destekler nitelikte Holodomor yorumlarına öncelik tanımaktadır. Bilhassa Rusya merkezli Yandex'te ya da Kiril alfabesiyle yapılan sorgu sonuçlarında kullanıcıların karşısına Holodomor'un suç niteliğini reddeden yazılar çıkarken; Batı merkezli arama motorlarında ya da Latin alfabesi ile yapılan sorgularda, kurban sayısının 10 milyonu aştığı yüksek tahminler sunan sonuçlarla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla kullanıcıların kıtlığa ilişkin farkındalığı, başvurdıkları arama motoruna bağlı olarak hayli farklı şekillenmektedir. Bu tür farklılıklar ise web kullanıcılarını ideolojik anlatılara maruz bırakarak araştırmacıların “bellek savaşları” adını verdiği sürece, başka bir deyişle, tarihin taraflı bir gözle inşasına sebep olmaktadır.

SONUÇ

İmparatorlukların çözülme sürecine girdiği 20. yüzyıl başlarında Rus topraklarında tanıklık edilen siyasi gerilim ortamı, 1917 Ekim Devrimi'nin ardından durulmamıştır. Çatışmalar, yeni ekonomik politikaların taviz verilmeksizin dayatılması neticesinde toplumun tüm katmanlarına tesir eden sonuçlar doğurmayı, sonraki on yıllarda da sürdürmüştür. Devrim, İç Savaş, Dünya Savaşları ve köylünün toprağı işleme beceri ve tecrübesinin arka plana itilmesiyle gerçekleşen

tarımında zorunlu kolektifleştirme, kuraklıkla bir araya geldiğinde ise SSCB’de 1921-1922, 1932-1933 ve 1946-1947 yıllarında olmak üzere üç dalga hâlinde kıtlık felaketi yaşanmıştır.

Üç büyük felaket arasında tarih ve siyaset dünyasında en fazla tartışılan, tarafları kutuplaştıran ve hâlihazırda süregitmekte olan savaşların söylemsel zeminini teşkil eden kıtlık dalgası, 1932-1933 büyük Ukrayna kıtlığı olarak bilinmektedir. Özünde bu dalga, 1930’lardan itibaren Sovyet coğrafyasının genelinde etkili olan kuraklık, verimsizlik ve köylü ile devlet çatışması sebebiyle gerçekleşen kıtlığın bir parçası olarak yaşanmıştır. Ancak Soğuk Savaş yıllarında Ukrayna diasporasının başlattığı, millî belleği canlandırmayı amaç edinen tarih yazımı geleneğinde büyük kıtlık, suni yollarla tertip edilen ve doğrudan Ukrayna halkını hedef alan bir soykırım suçu olarak “açlıktan öldürme” anlamında kullanılan Holodomor terimi etrafında yeniden tanımlanmıştır.

Şüphesiz Ukraynalı tarihçiler, Holodomor söylemini inşa ederken uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek adına Holokost (Yahudi soykırımı) teriminin yarattığı farkındalıktan istifade etmek istemişlerdir. Ancak Holodomor’un salt söylemsel nitelik taşıdığını ileri sürmek, taraflı bir bakış açısını yansıtacaktır. Zira bu çalışmada başvuru kaynaklarda da ifade edildiği üzere, 1930’larda Stalin’in Ukrayna milliyetçiliğinden duyduğu rahatsızlığın, en iyi ihtimalle kolektivizasyonda meydana gelen ve kıtlıkla neticelenen aksaklıkları kasten göz ardı etmesine yol açmış olabileceği, bizzat Rus tarihçiler ve akademisyenlerce de kabul edilmektedir.

Sovyet dönemi edebiyatında kamp nesri ve Holodomor anlatıları gibi alt türlerin ortaya çıkışında, çift kutuplu dünyanın oynadığı rol dikkate alınmalıdır. Zira Soğuk Savaş yıllarında ABD’nin, siyasal arenadaki en büyük rakibini güç duruma düşürecek bilgilere erişmenin ve bunları tüm dünya kamuoyuna ilan etmenin yollarını aradığı bilinmektedir. Ancak iki büyük güç arasında yaşanan mücadele, Stalin terörüne maruz kalanların seslerini duyuracakları alanlar açılmasını da sağlamıştır. Dolayısıyla bu uluslararası güç dengesi savaşının, geçmişin karanlık sayfalarının aydınlatılması bakımından bazı tarihsel işlevleri yerine getirdiği görülmektedir.

Kıtlık yıllarında yaşanan toplumsal felaketlerin kayda alındığı metinler, arşiv belgelerinden ve resmî tutanaklardan ibaret olmamış, bu dönemde Sovyet edebiyat dünyasında tanıklığa dayalı nesir geleneği gelişim göstermiştir. Bilhassa Vasili Grossman gibi gazetecilikten gelen ve savaş muhabirliği tecrübesi bulunan bir edebiyatçının kaleminden okunan kıtlık anlatıları, gelecekte Holodomor tarihçilerinin ve araştırmacılarının sıklıkla atıfta bulunacağı başvuru kaynakları hâline gelmiştir. Grossman, başyapıtı *Yaşam ve Yazgı*’nın bazı pasajlarını ve özellikle *Her Şey Geçip Gider*’in önemli bir bölümünü, Ukrayna kıtlığına ayırmıştır.

Grossman’ın eserlerinde, yazarın etkin yıllarında henüz dolaşımda olmayan Holodomor terimine doğrudan rastlanılmamakta ancak “açlık cezası/açlıkla cezalandırma” anlamına gelen *golodnaya kazn* ifadesine yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte Holodomor söyleminin inşasında Ukrayna diasporası, Grossman nesrine sıklıkla atıfta bulunmuştur. Zira bir savaş muhabiri olarak Grossman, savaşın zorlu dönemlerinde dahi keskin gözlem gücünü kullanmakta başarılı olmuş, en önemlisi de suç teşkil eden eylemlerin sorumlusu olarak hayatta kalma savaşını veren sıradan insanlara değil totalitarizmin doğasına işaret ederek soğukkanlı bakış açısını korumuştur. Yazarın kıtlık yıllarında yaşanan yamyamlık vakalarını tasviri ve yamyamlıkla suçlanan insanlara yaklaşımı, çok boyutlu eleştiri kabiliyetinin yansımaları olarak okurun karşısına

çıkmaktadır. Grossman'a göre kayda geçen ve hatıralarla dillendirilen yamyamlık vakalarında asıl suçlu, ailesini, tanıdıklarını ve hatta kendi evlatlarını yemek zorunda kalan insanlar değildir. İnsanlık dışı ve kabul edilebilir etik sınırların ötesinde bir eylem olarak yamyamlık suçunun esas faili, halkı bu akıl almaz duruma sürükleyen siyasal işleyiştir. Grossman, tanıklığa dayalı kurmaca edebiyat geleneğinin yanı sıra Sovyet dönemi savaş ve kamp nesrinin gerçekçi kalemlerinden biri olarak ilgi görmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdrahmanov, Albert Ildusoviç ve Andrey Valeryeviç Tseluyko (2022). "Organı NKVD v mehanizme prodovolstvennoy razvyorstki v 1918-1921 godı". *Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii*, (2), 12-17.
- Askenasy, Hans (1994). *Cannibalism: From Sacrifice to Survival*. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Aydın, İsmail ve Gökberk Kuzgunkaya (2020). "Millî Belleğin Canlandırılmasında ve Millî Kimliğin İnşasında Holodomor'un Rolü". *Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset: Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler*. Ayşegül Aydın ve İsmail Aydın (Ed.). Ankara: Terazi Yayıncılık.
- Beevor, Anthony ve Lyuba Vinogradova (2013). *Savaşta Bir Yazar: Vasili Grossman Kızıl Ordu'yla (1941-1945)*. Sabri Gürses (Çev.). İstanbul: Can.
- Bogdanov, Konstantin Anatolyeviç (2001). "Kannibalizm i kultura: prevratnosti odnogo tabu". *Povsednevnost i mifologiya: issledovaniya po semiotike folklornoy deystvitelnosti*. SPb.: İskusstvo.
- Bulgakova, Alena Valentinovna (2014). "Polojenije jenşçin ukrainskogo sela v period golodomora 1932-1933 gg.". *Nauka Krasnoyarsk*, 6 (17), 182-204.
- Columbus, Christopher (1893). "Journal of the First Voyage of Columbus". *Journal of Christopher Columbus (during his first voyage, 1492-93)*. Clements R. Markham (Ed. ve Çev.). London: Hakluyt Society.
- Conquest, Robert (1986). *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*. NY: Oxford University Press.
- Davies, Robert William ve Stephen George Wheatcroft (2004). *The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931-33*. London: Palgrave Macmillan.
- Drokonova, Olga Nikolayevna (2017). "Natsionalnaya istoriya na eksport: ukrainskiy opıt". *Vestnik Nijnevartovskogo gosudarstvennogo universiteta*, (2), 91-100.
- Fitzpatrick, Georgina (2016). "Cannibalism and the War Crimes Trials". *Australia's War Crimes Trials 1945-51*. Leiden, Boston: Brill.
- Gorovaya, Yelena Aleksandrovna ve Svetlana Pavlovna Nevmerjitskaya (2016). "Golodomor 1932-1933 godov - akt genotsida ukrainskogo naroda". *Publiçnoye pravitelstvo*, 4, 143-153.
- Grossman, Vasili Semyonoviç (1970). *Vsyo teçyot...* Frankfurt: Posev.
- Grossman, Vasili Semyonoviç (1990). *Jizn i sudba*. Kuybışev: Kuybışevskoye knijnoye izdatelstvo.
- Gültekin, Ahmet Kerim (2015). "Kanibalizm (Yamyamlık)". *Bilim ve Ütopya*, 258, 75-78.
- Gürhan, Şeyma (2017). "1930'lu Yıllarda SSCB'nin Kırım'da Uyguladığı Sovyetleştirme Politikaları ve Yaşanan Suni Açlık". *Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 42-58.

- Homyakova, Margarita Aleksandrovna (2017). "Ugolovnoye nakazaniye za kannibalizm: ponyat i prostit?" *Rossiyskoye pravo: obrazovaniye, praktika, nauka*, 3 (99), 77-80.
- İbragimov, Marat Hakoviç (2018). "Golod v Uralo-Povoljye 1921-1923 godov". *Rodnoy kray: Krayevedçeskiy jurnal*, 2, 35-44.
- Kasyanov, Georgiy Vladimiroviç (2013). "İstoriçeskaya politika v Ukraine i Golodomor". *Proşlyy vek*, (1), 277-337.
- Kilroy-Ewbank, Lauren (2019). "Inventing 'America', The Engravings of Theodore de Bry". *Smarthistory*, <https://smarthistory.org/engravings-theodore-de-bry/> [Erişim tarihi: 29.11.2024].
- Kondraşin, Viktor Viktoroviç (2009). "Golod 1932-1933 godov – Obşçaya tragediya narodov SSSR". *İzvestiya Penzenskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta im. V. G. Belinskogo*, 11 (15), 117-120.
- Makhortykh, Mykola vd. (2022). "Memory, Counter-Memory and Denialism: How Search Engines Circulate Information About the Holodomor-Related Memory Wars". *Memory Studies*, 15 (6), 1330-1345.
- Markiş, Şimon (1985). *Primer Vasiliya Grossmana. Na yevreyskiye temi*. Iyerusalim: Aliya.
- Markiş, Şimon (2004). "Vasiliy Grossman – yevreyskiy pisatel?". *Iyerusalimskiy jurnal*, 18, 241-243.
- Mints, Mihail Mihayloviç (2022). "Golod v SSSR 1930-1933 gg". *Sotsialniye i gumanitarniye nauki. Oteçestvennaya i zarubejnaya literatura*, (1), 53-68.
- Nikulin, Viktor Vasilyeviç (2022). "Prodovolstvennaya politika Sovetskoy Rossii i krestyanstvo: k probleme vozniknoveniya i razvitiya konflikta mejdu vlastyu i krestyanstvom (1918-1920 gg.)". *Sovremennaya nauçnaya mysl*, (6), 101-108.
- Polat, İrfan (2019). *Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Korku Kültü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Polat, İrfan (2020). "Yamyamlığın Tarihi ve Van'da İnsan Yiyen Bir Topluluk: Mirovharlar". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13 (29), 1-19.
- Schreffler, Michael (2005). "Vespucci Rediscovered America: The Pictorial Rhetoric of Cannibalism in Early Modern Culture". *Art History*, 28 (3), 295-310.
- Şlyaptsev, Leonid Yevgenyeviç (2019). "Golod na Ukraine v 30-ye godı XX veka kak genotsid ukrainskogo naroda: protivoborstvo pozitsiy «za» i «protiv»". *Science Time*, 9 (69), 5-9.
- Teğın, Emre (2022). "Kazakistan'da 1930-1932 Büyük Kıtlığının Nedenleri: Kasıt mı, Kaza mı?". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (8), 889-908.
- Tokareva, Natalya Aleksandrovna (2014). "Golod 1932-1933 godov na Ukraine i na Severnom Kavkaze". *Gumanitarniye i sotsialniye nauki*, (6), 22-31.

Melek İlayda Sarı

Türk Romanında Bilimkurgu

(1996-2019)

Günce Yayınları

Oktaç Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

İPEK DEMİR

Türk Romanında Distopya

(1990-2019)

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları